ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ПІДЛОТИ

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

Експерименти з наративної прози, які складають цю книжку, були здійснені мною з 1933 по 1934 рік. Гадаю, вони стали наслідком мого перечитування Стівенсона та Честертона, а також вражень од перших фільмів Стернберґа і, може, також від біографії такого собі Еварісто Каррієґо. Тут має місце зловживання певними технічними прийомами: всілякими цифровими маніпуляціями, несподіваними розривами безперервності, зведенням усього життя людини до двох або трьох сцен. (Візуальні ефекти визначають характер новели "Чоловік із рожевого перехрестя".) Ці оповідання не є й не намагаються бути психологічними. Що ж до прикладів магії, про які розповідається наприкінці цього тому, то я не маю іншого права на них, крім права перекладача й читача. Іноді мені здається, що добрі читачі є ще загадковішими й незвичайнішими фантазерами, аніж добрі автори. Ніхто не переконає мене в тому, що твори, які Валері приписував своєму давньому попередникові Едмонові Тесту, значно поступаються фантазіям його дружини та його друзів.

Читання — це вид діяльності, що відбувається пізніше від написання; і це діяльність стриманіша, цивілізованіша й інте-лектуальніша.

Х. Л. Б

Буенос-Айрес, 27 травня 1935 р.

ПЕРЕДМОВА ДО ВИДАННЯ 1954 р.

Я сказав би, що бароко — це стиль, який свідомо вичерпує (або хоче вичерпати) свої можливості і який сусідить із карикатурою на себе. Даремно намагався Ендрю Ленґ десь у вісімдесятих роках

вісімнадцятого сторіччя пародіювати "Одіссею" Попа; цей твір уже був власною пародією, і пародист був неспроможний підсилити його напругу. Бароко є назвою одного з різновидів силогізму; вісімнадцяте сторіччя використало це слово для називання певних спотворень в архітектурі та живописі, притаманних сторіччю сімнадцятому; я сказав би, що бароковим є завершальний етап будь-якого мистецтва, коли воно виставляє напоказ і розтринькує свої засоби. Прихильність до бароко властива інтелектуалам, і Бернард Шоу проголосив, що всяка інтелектуальна праця має гумористичний характер. Цей гумор є мимовільним у творах Балтасара Ґрасіана; умисним або схваленим — у Джона Донна.

Уже надміру промовистий заголовок цих сторінок проголошує їхню барокову природу. Пом'якшити їх означало б їх зруйнувати; тому я цього разу волію віддати перевагу сентенції "що я написав, написав" (від Іоанна, 19, 22) і знову надрукувати ці оповідки через двадцять років такими, якими вони є. Це безвідповідальна гра боягуза, якому не стало духу написати власні оповідання і який почав розважати себе, фальсифікую-чи та спотворюючи чужі історії. Від цих сумнівних експериментів автор потім перейшов до копіткого створення оповідки власного виробництва — "Чоловік із рожевого перехрестя", — яку він підписав ім'ям діда своїх дідів Франсиско Бустоса і яка мала несподіваний і дещо загадковий успіх.

У тексті цього оповідання, сюжет якого — життя передмістя, автор (як читач, безперечно, помітив) не гребував застосуванням слів, притаманних інтелектуальному середовищу: нутрощі, навернення тощо. Я зробив це тому, що мій ближній прагне витонченості або (цей аргумент виключає інший та, можливо, він єдиний слушний) тому, що мої ближні — індивіди, й вони не завжди говорять так, як говорить Мій Ближній, який є платонічною формою.

Дослідники Космосу навчають нас, що істотна характеристика всесвіту — порожнеча. Щонайменше вони мають цілковиту рацію в тому, що стосується тієї невеличкої частини всесвіту, якою є ця книжка.

Ешафоти та пірати її населяють, а слово "підлота" грізно волає з назви на палітурці, проте під цими грізними атрибутами немає нічого. Вона — не більше як видимість, як поверхня образів; саме тому вона має шанси комусь сподобатися. Чоловік, який її написав, почував себе досить кепсько, проте йому було втішно й приємно її писати. Можливо, якийсь відблиск цієї втіхи досягне й читачів.

У розділі під назвою "І таке інше" я опублікував три нові оповідки.

Х. Л. Б.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ПІДЛОТИ

ЖОРСТОКИЙ ВИЗВОЛИТЕЛЬ ЛАЗАРУС МОРЕЛЬ

ДАЛЕКА ПРИЧИНА

1517 року отцеві Бартоломе де лас Касас стало дуже шкода індіанців, які виснажували себе тяжкою працею в пеклі антиль-ських золотих копалень, і він запропонував імператорові Карлу П'ятому завезти до Америки негрів, щоб виснажували себе тяжкою працею в пеклі антильських золотих копалень негри. Цьому викривленому в такий дивний спосіб почуттю філантропа ми завдячуємо безліччю наслідків: блюзи Генді, успіх у Парижі уругвайського художника Педро Фіґарі, чудова проза, в якій описано пригоди рабів-утікачів ще одного уругвайця Вісенте Россі, міфологічна велич Авраама Лінкольна, п'ятсот тисяч загиблих у Громадянській війні між Північчю та Півднем Сполучених Штатів, три мільярди триста мільйонів доларів, витрачених на пенсії ветеранам війни, статуя уявного Фалучо, включення дієслова "лінчувати" у тринадцяте видання Академічного словника, наповнений бурхливими подіями кінофільм "Алілуя", шалена багнетна атака Солера, яку він здійснив на чолі своїх "брунатних" і "чорних" в Серріто, жаркі принади темношкірих сеньйорит, негр, який убив Мартіна Ф'єрро, примітивна румба "Ель Манісеро", придушений і вкинутий до в'язниці

наполеоністський порив Тусен-Лувертюра, хрест і змія на Гаїті, кров кіз, чиї голови були відтяті мачете на ритуальних святкуваннях на Гаїті, хабанера як мати танго, танець кандомбе.

А крім того, злочинне й екзотичне життя жорстокого визволителя Лазаруса Мореля.

МІСЦЕВІСТЬ

Міссісіпі, Мати Вод, найдовша річка світу, була достойною сценою, на якій розгорнув свою діяльність цей незрівнянний мерзотник. (Альварес де Пінеда першим із європейців побачив цю річку, а її першим дослідником був капітан Ернандо де Со-то, конкістадор давніх часів, який брав участь у завоюванні Перу й протягом багатьох місяців скрашував життя вкинутого до в'язниці інки Атауальпи, навчаючи його грати в шахи. Коли ж капітан де Сото помер, його поховали у водах цієї річки.)

Міссісіпі — широкогруда, нескінченно довга й смаглява сестра річок Парани, Уругваю, Амазонки та Оріноко. її води мають колір шкіри мулата; понад чотириста мільйонів тонн намулу, який вони приносять, щороку забруднюють Мексиканську затоку. Така велика кількість стародавньої й почесної багнюки сприяла утворенню дельти, де велетенські болотні кипариси ростуть на рештках континенту, який безперервно розмивається, і де грузькі лабіринти, всіяні дохлою рибою та зарослі очеретом і рогозом, постійно розширюють кордони своєї смердючої імперії, де завжди панують мир і спокій. Північніше, на широтах штатів Арканзасу та Огайо, також простерлися широкі низовини. Там живе плем'я жовтолицих і виснажених людей, які завжди хворіють на пропасницю і з заздрісною жадібністю дивляться на каміння та залізо, бо в їхніх краях немає нічого, крім піску, дерева й каламутної води.

ЛЮДИ

На початку дев'ятнадцятого сторіччя (а саме цей час нас цікавить) безкраї плантації бавовни, що тяглися понад берегами Міссісіпі, оброблялися неграми, які тяжко трудилися від світанку до світанку. Вони спали в дерев'яних халупах, просто на долівці. Усі родинні стосунки, крім тих, які пов'язували матір з дитиною, були умовними і туманними. Імена в них були, але, як правило, вони обходилися без прізвищ. Читати вони не вміли, а розмовляли у співучому ритмі якимсь ніжним фальцетом, розтягуючи англійські приголосні. Працювали,' просуваючись уперед вервечкою і згинаючись під батогами наглядачів. Іноді вони втікали, й тоді бородаті чоловіки мчали навздогін за ними на баских конях, пустивши по їхньому сліду швидких гончаків.

До каламутного осаду з тваринних надій і африканських страхів вони додали слова зі Святого Письма: їхньою вірою стала віра у Христа. З глибоким хвилюванням вони хором співали: "Go down, Moses"1. Міссісіпі вони сприймали як чудовий образ каламутного Йордану.

Власниками цієї роботящої землі й не менш роботящих негрів були ледачі й жадібні пани з довгими патлами, що жили у великих будинках видовженої форми, які дивилися на річку, — з неодмінним псевдогрецьким портиком із білої сосни. Добрий раб коштував тисячу доларів і протягти довго не міг. Декотрі з них були такими невдячними, що хворіли й помирали. Отже, треба було витискати з цих ненадійних інструментів прибутку якнайбільшу можливу вигоду. Тому їх і тримали на плантаціях від перших променів сонця до останніх, тому й прагнули зібрати зі своїх земель якнайбільший річний урожай бавовни, тютюну або цукру. Виснажена й засмикана безперервним обробітком земля швидко втрачала свою родючість, заростала бур'янами та очеретом. У напіврозвалених будівлях покинутих ферм, в убогих передмістях, у густих хащах очерету та на смердючих болотах жили poor whites, біла голота. Це були рибалки, бродячі мисливці, конокради та крадії худоби. Вони мали звичай виканючувати в негрів шматки краденої їжі й у своєму жалюгідному животінні втішали себе гордою думкою, що хай там як, а їхня кров чиста, без домішок. Саме до таких людей належав і Лазарус Морель.

НАШ ГЕРОЙ

Дагеротипи Мореля, що їх мають звичай публікувати американські журнали, навряд чи можна вважати справжніми. Ця відсутність справжніх зображень чоловіка, що залишив по собі таку пам'ять, навряд чи є випадковою. Ми маємо всі підстави припустити, що Морель уникав відтворювати свої відбитки на полірованій пластині, бо, по-перше, не хотів залишати непотрібних слідів, а по-друге, прагнув зберегти таємничість... Про-

1 Зійди, Мойсею (англ.).

те нам відомо, що в молодості його обличчя було не вельми гарним, а надто близько посаджені очі та тонкі губи аж ніяк не додавали йому привабливості. Проте згодом роки наділили його тією особливою величчю, яка притаманна посивілим мерзотникам та зухвалим злочинцям, чиї авантюрні подвиги залишилися безкарними. Він був справжнім аристократом Півдня, попри своє вбоге дитинство та заплямоване ганебними діяннями життя. Він був непогано обізнаний у Святому Письмі і проповідував з великою переконливістю. "Я бачив Лаза-руса Мореля на кафедрі, — згадував власник одного грального закладу в Батон-Ружі, Луїзіана, — і слухав його напутливі слова, і бачив сльози на його очах. Я знав, що він перелюбник, викрадач негрів і вбивця перед лицем Господа, але й сам не міг утриматися від сліз".

Друге свідчення про ці святі поривання ми маємо від самого Мореля. "Я розгорнув навмання Біблію, натрапив на вірш зі святого Павла, який здався мені надзвичайно актуальним, і проповідував протягом години і двадцятьох хвилин. Не згаяли цей час і Креншо з іншими хлопцями, бо викрали всіх коней, які належали моїм слухачам. Ми продали їх у штаті Арканзас, крім одного баского буланого жеребця, якого я залишив для власного користування. Креншо він також сподобався, але я переконав його, що цей кінь йому не підходить".

МЕТОД

Красти коней в одному штаті й продавати їх в іншому було незначним відхиленням від головних акцій злочинної діяльності Мореля, але вже тут він почав застосовувати той метод, який забезпечив йому почесне місце у Всесвітній Історії Підлоти. Цей метод можна вважати унікальним з огляду не лише на sui generis1 обставини, які детермінували його застосування, а й на його особливу ницість, на зловживання людською надією й на розгортання подій, схоже на той болісний розвиток зневіри, який ми переживаємо у жаскому сні. Аль Капоне та Баґс Морен з їхніми величезними капіталами та слухняними кулеметами діють у великому місті, але їхня злочинна діяльність має досить-таки банальний характер. Вони воюють за монополію, і то все... Щодо кількості головорізів, які йому підкорялися, то Морель зібрав військо в тисячу людей, і всі

1 Своєрідні (лат.).

давали йому особисту присягу. Двісті з них утворювали Верховну Раду, яка видавала укази, що беззаперечно виконувалися вісьмомастами іншими. Найбільше ризикували своїм життям бандити найнижчого рангу. В разі заколоту їх судили або просто кидали в бурхливі води каламутної річки, спершу прив'язавши жертві до ніг надійний камінь. Часто це були мулати. їхня злочинна місія полягала ось у чому.

Вони об'їздили — нерідко з дорогим перснем на пальці, щоб уселити до себе повагу, — безкраї плантації Півдня. Обирали якогось нещасного негра й пропонували йому свободу. Переконували його втекти від хазяїна, щоб вони могли продати його вдруге на якісь далекі плантації. Потім, мовляв, вони дадуть йому певний відсоток від грошей, виторгуваних за його продаж, і допоможуть йому втекти знову, доставивши його до найближчого з вільних штатів. Гроші й воля, прикрашена приємним дзеленчанням срібних монет, — хіба ці бідолахи

могли уявити собі щось ліпше? І чорношкірий невільник наважувався на свою першу втечу.

Природною дорогою для втечі була річка. Невеличкий човен, трюм пароплава, баркас, великий, як небо, пліт із будкою на краю або з натягнутими парусиновими наметами — хіба не однаково, на чому втікати, аби тільки ти відчував, що невтомні води великої річки несуть тебе все далі й далі... Негра продавали на іншу плантацію. Звідти він утікав удруге, ховаючись в очереті або у глибоких яругах. Тоді його жахливі доброчинці (яким він уже починав не довіряти) посилалися на якісь непередбачені витрати і казали, що змушені продати його востаннє. А потім вони віддадуть йому його частку за два продажі й відпустять на волю. Невільник дозволяв себе продати, працював якийсь час і наважувався на останню втечу, попри небезпеку потрапити в зуби гончаків і скуштувати нещадних батогів. Він повертався, весь закривавлений, спітнілий, розчавлений розпачем і нестерпним бажанням упасти й заснути.

ОСТАТОЧНА ВОЛЯ

Варто згадати про деякі юридичні обставини тих подій. Головорізи Мореля не продавали негра доти, доки його перший хазяїн публічно не оголошував про його втечу й не пропонував винагороду тому, хто його зловить. Після цього кожен міг його затримати, і в такий спосіб продати його означало тільки певне зловживання довірою, а не крадіжку. Звертатися ж до цивільного правосуддя було просто невигідно — витрати та збитки ніколи не окупалися.

Ці обставини, здавалося, могли б заспокоїти крадіїв, але все було значно складніше. Негр міг заговорити, почуття вдячності або глибокого розчарування цілком могли спонукати його до цього. Кілька глеків житнього віскі, вихиленого в одному з борделів Ель Каїро, у штаті Іллінойс, куди сучий син, народжений рабом, піде марнотратити грубі гроші, які вони мають виплатити йому невідомо за що, — і їхню таємницю буде розголошено. А саме в ті роки на Півночі творила

заколот партія аболіціоністів, зграя небезпечних безумців, які заперечували власність, проповідували визволення негрів і закликали їх утікати від своїх господарів. Морель ні в якому разі не міг припустити, щоб його ототожнили з цими анархістами. Він був не янкі, він був білим чоловіком з Півдня, сином та онуком білих людей, і сподівався, що коли відійде від справ, то стане аристократом і матиме свої власні неозорі плантації, засіяні бавовною, де надриватимуться його власні чорні раби. Маючи такий досвід, він не мав наміру наражати себе на непотрібну небезпеку.

Утікач чекав і не міг дочекатися волі. Й тоді похмурі мулати Лазаруса Мореля передавали один одному наказ, іноді лише моргнувши оком чи зробивши якийсь інший непомітний знак, і визволяли бідолаху від зору, від слуху, від дотику, від денного світла, від ганьби й безчестя, від часу, від його доброчинців, від милосердя, від повітря, від собак, від світу, від надії, від поту й від себе самого. Куля в голову, удар ножем у живіт або чимось важким по голові, і про це ставало відомо лише черепахам та рибам у каламутних водах Міссісіпі.

КАТАСТРОФА

Справа, якій служили вірні люди, не могла не процвітати. Десь на початок 1834 року Морель "визволив" уже близько сімдесяти негрів і ще чимало готувалися повторити долю своїх щасливих попередників. Зона операцій ставала дедалі більшою, і виникла необхідність прийняти до банди нових людей. Серед тих, котрі виголосили присягу, був один хлопець, Вірджил Стюарт з Арканзасу, який дуже швидко відзначився своєю особливою жорстокістю. Цей хлопець був небожем одного плантатора, який утратив чимало рабів. У серпні 1834 року він порушив свою присягу й виказав Мореля та його поплічників.

Будинок Мореля в Новому Орлеані оточила поліція. Але чи то через недбалість останньої, чи то за великий хабар, але Морелю пощастило втекти.

Минуло три дні. Протягом цього часу Морель переховувався на вулиці Тулузи в одному старовинному домі, де було кілька патіо з плющем і статуями. Розповідають, ніби він майже не їв і знай ходив босоніж по великих темних покоях, курячи сигарету за сигаретою і щось напружено обмірковуючи. Через раба, який служив у тому домі, він відіслав два листи — одного в місто Начез, а другого в Ред-Рівер. Четвертого дня в дім увійшли троє чоловіків; вони розмовляли з Морелем до самого ранку. П'ятого дня Морель підвівся на ноги, коли вже стало смеркатися, попросив наваху й ретельно зголив собі бороду. Потім одягся й вийшов. Зі спокійною неквапливістю перетнув передмістя Півночі. Вийшовши в чисте поле, що межувало з долиною Міссісіпі, пішов швидше.

Його план був відважним до п'яного божевілля. Морель хотів спертися на останніх людей, які ще мусили його шанувати, — на чорношкірих рабів Півдня. Адже вони бачили, як утікають їхні товариші, й не бачили, щоб ті повертались. Тому вірили, що вони вже на волі. Морель надумав підняти загальне повстання негрів, захопити й пограбувати Новий Орлеан та всі прилеглі території. Скинутий на саме дно зрадою і втративши майже все, Морель задумав помсту континентальних масштабів: помсту, яка мала піднести бандита на рівень уселенської спокути й великої історичної значущості. З цією метою він вирушив до міста Начез, де його позиції були найсиль-нішими. Ось як він сам розповідає про ту подорож:

"Я йшов чотири дні пішки, перш ніж мені пощастило роздобути коня. На п'ятий я зробив привал біля струмка, щоб набрати води у флягу й перепочити. Сиджу я там на колоді, дивлюся на дорогу, якою сюди прийшов, коли бачу: до мене наближається вершник на доброму вороному коні. Коли я його побачив, то вирішив забрати в нього коня. Звівся на ноги, націлив на нього свій чудовий револьвер і наказав спішитися. Він виконав мій наказ, а я взяв у ліву руку повіддя, вказав на струмок і звелів, щоб він ішов туди попереду мене. Він пройшов вар двісті й зупинився. Я наказав йому роздягтися. "Якщо ви маєте намір убити мене, то дозвольте помолитися перед смертю", — попросив він. Але я

відповів, що не маю часу на те, щоб вислуховувати його молитви. Він упав навколішки, і я всадив йому кулю в потилицю. Одним помахом ножа розпоров йому живіт, вичистив із нього нутрощі, а тіло вкинув у воду, де воно відразу пішло на дно. Потім обшукав його кишені і знайшов там чотириста доларів і тридцять сім центів та жмут паперів, на які не схотів гаяти часу, щоб їх роздивлятися. Його чоботи були зовсім нові, з начищеними до блиску халявами і якраз мені по нозі. Свої чоботи, старі й зношені, я вкинув у струмок.

Ось так я роздобув собі коня, щоб приїхати в Начез верхи".

ЕПІЛОГ

Морель на чолі збунтованих негрів, які мріяли його повісити, Морель, повішений негритянським військом, яким він мріяв командувати, — мені прикро зізнатися в тому, що історія Міссісіпі не скористалася цими унікальними можливостями. Усупереч будь-якій поетичній справедливості (або поетичній симетрії) річка його злочинів також не стала йому могилою. 2 січня 1835 року Лазарус Морель помер від запалення легенів у лікарні в Начезі, де його записали як Сайлеса Баклі. Сусід по палаті його впізнав. Другого та четвертого січня на деяких плантаціях чорні раби намагалися підняти бунт, проте ці спроби швидко були придушені без великого пролиття крові.

НЕЙМОВІРНИЙ БРЕХУН ТОМ КАСТРО

Я називаю його Том Кастро, бо саме під таким ім'ям його знали на вулицях і в будинках Талькагуано, Сантьяґо-де-Чилі та Вальпараїсо десь близько 1850 року, і буде цілком справедливим називати його так знову, коли він повертається в ці краї — хай навіть у вигляді привиду та суботньої розваги1. Метричний запис, зроблений у Вопінґу, подає його як Артура Ортона, а датою його народження називає 7 червня 1834 року. Ми знаємо, що він був сином різника, що з дитинства йому випала доля скніти у злиднях та в сірому отупінні бідняцьких кварталів Лондона

і що він почув поклик моря. У цьому немає нічого дивного. Run away to sea, утекти до моря, — це традиційно англійський спосіб звільнитися від батьківської

1 Цю метафору я застосовую з метою нагадати читачеві, що ці життєписи ганьби й підлоти друкувалися в суботньому додатку до однієї з вечірніх газет. (Прим. авт.)

опіки, таке собі висвячення в герої. Таку поведінку схвалює географія і навіть Святе Письмо (Псалом 107): "Ті, хто по морю пливе кораблями й робить справи свої на великій воді, вони бачили діяння Господні й чудеса Його в глибині". Отож Ортон утік зі свого бридкого, цегляно-червоного й закіптю-женого передмістя, відплив на кораблі в море, з традиційним розчаруванням споглядав Південний Хрест і покинув своє судно в порту Вальпараїсо. Він був тихим і лагідним ідіотом. За логікою речей він міг (і мусив) померти з голоду, але його спантеличена веселість, незмінна посмішка й дивовижна лагідність здобули йому прихильність такої собі родини Кастро, чиє прізвище він собі взяв. Від того південноамериканського епізоду в його житті не залишилося ніяких слідів, але його вдячність не вичерпалася, бо 1861 року наш герой з'являється в Австралії під цим самим ім'ям — Том Кастро. У Сіднеї він знайомиться з таким собі Боґлем, служником-негром. Боґль, не будучи красенем, мав, проте, той статечний і монументальний вигляд надійно спорудженої будівлі, який властивий чоловікові з чорною шкірою, що досяг зрілого віку, солідної комплекції і набув авторитетних манер. Але він був наділений іще однією якістю, що в ній певні підручники з етнографії відмовляють людям його раси: здатністю до геніальних осяянь. Незабаром ми в цьому переконаємося. То був чоловік добре вихований і пристойний, чиї стародавні африканські апетити були приборкані як похвальною, так і гідною осуду схильністю до кальвінізму. Якщо не брати до уваги його зустрічей із Богом (про це ми поговоримо далі), він був цілком нормальною людиною без інших відхилень, крім сором'язливого й глибокого страху, з яким він стовбичив на перехрестях вулиць, чекаючи, коли зі сходу, заходу, півдня

або півночі несподівано з'явиться екіпаж, наїде на нього і вкоротить йому віку.

Ортон уперше зустрівся з ним одного вечора: Боґль стояв на одному з глухих перехресть Сіднея, охоплений страхом не-уникної смерті. Зупинившись, Ортон довго дивився на нього зачудованим поглядом, потім підійшов, подав йому руку, й вони з певним подивом перейшли через вулицю, яка, звичайно ж, була цілком безпечною. Від тієї хвилини давно згаслого вечора між ними встановилися стосунки певної опіки: опіки зовні нерішучого, але величного у своїй монументальній величі негра над гладким шалапутом із Вопінґа.

У вересні 1865 року обидва прочитали в місцевій газеті сповнене розпачу звернення.

ОБОЖНЮВАНИЙ НЕБІЖЧИК

В останні дні квітня 1854 року (тоді як Ортон був об'єктом палкої чилійської гостинності, не менш широкої, аніж їхні патіо) у водах Атлантичного океану затонув пароплав "Мер-мейд"1, який ішов курсом від Ріо-де-Жанейро до Ліверпуля. Одним із загиблих був Роджер Чарлз Тічборн, англійський офіцер, який виріс у Франції, старший син в одній із найарис-тократичніших католицьких родин Англії. Це може здатися неймовірним, але смерть того офранцуженого молодика, який розмовляв англійською з найвитонченішим паризьким акцентом і розбуджував у людях те ні з чим не зрівнянне роздратування, яке можуть розбудити лише французька інтелігентність, французька грація і французька педантичність, стала визначальною подією в долі Ортона, який ніколи з ним не зустрічався. Леді Тічборн, приголомшена горем мати Роджера, відмовилася повірити в його смерть і стала публікувати розпачливі заклики в газетах, які читалися в усьому світі. Один з таких закликів потрапив у м'які жалобні руки негра Боґля, в голові якого визрів геніальний задум.

ПЕРЕВАГИ НЕСХОЖОСТІ

Тічборн був стрункий аристократ із томливим поглядом, тонкими рисами обличчя, смаглявою шкірою, гладеньким чорним волоссям, жвавими очима й чіткою, навіть до надмірності, мовою; Ортон був неотесаний селюк з гладким черевом, рисами обличчя, які були позначені тупою млявістю, рябою шкірою, закучерявленим каштановим чубом, сонними очима й каліченою мовою, схожою на якесь невиразне мурмотіння. Боґль задумав план, згідно з яким Ортон мав сісти на перший же пароплав, що відходив до Європи, й задовольнити сподівання леді Тічборн, назвавшись її сином. Цей план відзначався якоюсь майже безумною геніальністю. Спробуймо знайти очевидний приклад для порівняння. Коли б якийсь самозванець 1914 року надумав удавати з себе імператора Німеччини, він би передусім виставив напоказ закручені вгору вуса, паралізовану руку, владно зсунуті брови, сірий плащ, груди в орденах і високий шолом. Проте Боґль повівся б значно хитріше: він би зобразив німецького кайзера безвусим, без будь-яких орденів

1 Mermaid — русалка (англ.).

та почесних орлів і з бездоганно здоровою лівою рукою. Ми не розвиватимемо далі цю метафору; нам досить буде сказати, що Боґль вигадав Тічборна брезклого, з лагідною усмішкою ідіота, каштановим чубом і невиправним незнанням французької мови. Боґль знав, що досконалу копію омріяного Роджера Чарл-за Тічборна роздобути було неможливо. Він також знав, що будь-яка, навіть найдосконаліша схожість лише більш яскраво підкреслює неминучі відмінності. Тому він узагалі відмовився від будь-якої схожості. Він інтуїтивно відчував, що страхітлива невідповідність претензій стане переконливим доказом, що тут не йдеться про обман, при якому ніхто не наважився б не зробити нічого, щоб усунути таку очевидну невідповідність. Не слід було також забувати про невідворотний вплив часу: чотирнадцять років життя в умовах Південної півкулі та непередбачених випадковостей могли змінити будь-яку людину.

Існував іще один важливий аргумент, про який слід було пам'ятати: повторні й безумні звернення леді Тічборн до всіх, хто міг бачити її сина, незаперечно свідчили про її цілковиту впевненість у тому, що Роджер Чарлз не помер, про її нестямне бажання впізнати його.

ЗУСТРІЧ

Том Кастро, завжди готовий догодити кожному, написав леді Тічборн. Щоб довести свою ідентичність, він навів неспростовні докази: дві родинки біля лівого соска й один епізод зі свого дитинства, настільки прикрий, що він ніяк не міг забутися, коли на нього напав бджолиний рій. Лист був лаконічний і, як це було цілком природно для Тома Кастро та Боґля, вельми далекий від орфографічної досконалості. У пишному усамітненні одного паризького готелю вельможна дама читала й перечитувала його, заливаючись щасливими сльозами, й через кілька днів пригадала ті прикмети й ту далеку подію, про які їй нагадував її син.

16 січня 1867 року Роджер Чарлз Тічборн з'явився в цьому готелі. Перед ним ішов його шанобливий слуга Ебенезер Боґль. Стояв сліпучий сонячний зимовий день, а очі леді Тічборн були затуманені слізьми. Негр навстіж розчинив усі вікна. Яскраве світло зіграло роль маски; мати відразу впізнала блудного сина й розкрила йому свої обійми. Тепер, коли він сам з'явився перед нею, вона вже не потребувала записів зі щоденника та листів, які він надсилав їй з Бразилії, дорогих, але

другорядних реліквій, які допомагали їй пережити самотність цих гірких чотирнадцяти років. Вона з гордістю їх йому повернула — всі до одного.

Боґль стримано й радісно усміхнувся: тепер вони мають чим засвідчити особистість туманного привида, який претендує на роль Роджера Чарлза.

AD MAIOREM DEI GLORIAM1

Ця щаслива зустріч, коли мати впізнала свого блудного сина, зустріч, що відповідала всім традиціям класичної трагедії, мала б стати апофеозом цієї історії, забезпечивши або принаймні зробивши можливим щастя трьох людей: щастя справжньої матері, щастя самозваного, проте слухняного сина і щастя автора цього задуму, чиї винахідливість і фантазія увінчалися цілковитим тріумфом. Але Доля (так ми назвемо нескінченну взаємодію тисяч переплетених між собою причин) розсудила інакше. Леді Тічборн померла 1870 року, а її родичі подали позов проти Артура Ортона, звинувативши його в незаконному привласненні чужого імені та громадянського стану. Ці родичі ніколи не знали ні сліз, ні самотності, але вони знали, що таке жадібність і ніколи не вірили в товстого і майже неписьменного блудного сина, який так несподівано виплив у Австралії. Ортона підтримали численні кредитори, які постановили вважати його Тічборном, щоб він міг повернути їм борги.

Також він міг розраховувати на дружбу родинного адвоката Едварда Гопкінса та антиквара Френсіса Бейджента. Але цієї підтримки було не досить. Боґль дійшов висновку, що виграти процес у суді можна було, тільки спершись на потужну підтримку громадської опінії. Він надів на голову капелюх-циліндр, узяв пристойну парасольку й пішов шукати натхнення на респектабельних вулицях Лондона. Вечоріло; Боґль блукав доти, доки місяць медового кольору не відбився в прямокутних басейнах громадських водограїв. Бог його навідав. Боґль свистом підкликав кеб і наказав відвезти його до антиквара Бейджента. Той надіслав великого листа в "Тайме", де стверджував, що чоловік, який називає себе Тічборном, зухвалий самозванець. Лист був підписаний отцем Гудроном із Товариства Ісуса. Його ефект був негайним: добрі люди відразу здогадалися, що сер Роджер Чарлз став жертвою огидної змови єзуїтів.

1 До більшої слави Бога (лат.).

ЕКІПАЖ

Процес тривав сто дев'яносто днів. Близько сотні людей посвідчили в суді, що звинувачуваний був справді Тічборном — серед них були й четверо його товаришів по зброї з шостого драгунського полку. Його прихильники не переставали повторювати, що якби він був самозванцем, то неодмінно підробив би схожість із юнацькими рисами свого прототипа. Крім того, леді Тічборн його впізнала, а мати помилитися не може, це ж усім очевидно. Усе йшло добре чи більш або менш добре, аж поки перед судом не постала, щоб дати свої свідчення, давня коханка Ортона. Боґля не збентежив цей підступний маневр "родичів"; він знову надів циліндр на голову, взяв парасольку й пішов шукати на респектабельних вулицях Лондона третє осяяння. Ми ніколи не довідаємося, чи він його знайшов. Він іще не встиг дійти до Примроуз-Гіл, як на нього наїхав той самий грізний екіпаж, який переслідував його протягом багатьох років. Боґль побачив, як він накочується на нього, закричав, але крик не допоміг йому врятуватися. Його відкинуло на бруківку, й копита запряженої в екіпаж шкапи проломили йому череп.

ПРИВИД

Том Кастро був привидом Тічборна, але цей привид став цілком безпорадний, коли ним перестав рухати геніальний розум Боґля. Коли йому повідомили, що Боґля вже немає на світі, привид відразу знітився, збляк. Він брехав і далі, але без ніякого ентузіазму й швидко заплутався в безглуздих суперечностях. Фінал передбачити було неважко.

27 лютого 1874 року Артур Ортон (він же Том Кастро) був засуджений на чотирнадцять років примусової праці. У в'язниці до нього ставилися з любов'ю; таким був його фах. За бездоганну поведінку йому скоротили термін на чотири роки. Коли він мусив покинути цей останній

гостинний притулок — я маю на увазі в'язницю, то став їздити по містах і селах Сполученого Королівства, виступаючи з невеличкими лекціями, в яких або заявляв про свою невинність, або підтверджував свою провину. Його скромність і бажання всім подобатися настільки підкорили його поведінку, що нерідко він починав з того, що виправдовував себе, а під кінець вечора признавався в тому, що винний, завжди йдучи назустріч бажанню публіки.

2 квітня 1898 року він помер.

ВДОВА ЧІНҐА, ПІРАТКА

Слово "корсарка" може розбудити в нас спогад, у якому немає нічого незвичайного чи цікавого: спогад про одну вже давно злинялу сарсуелу, в якій дівчата, надто схожі на звичайнісіньких служниць, грають на сцені таких собі хореографічних піраток, які танцюють на хвилях, виготовлених із картону. А проте справжні корсарки були: жінки, обізнані в морській справі, спроможні підкоряти команди, що складалися з диких і лютих чоловіків, переслідувати й грабувати великі палубні кораблі. Однією з таких піраток була Мері Рід, яка одного разу заявила, що професія піратки не для кожної жінки і щоб із честю робити цю справу, треба бути хоробрим чоловіком, таким, як вона. На самому початку її дивовижної кар'єри, коли вона ще не стала капітаншею, брутальний матрос на борту корабля образив одного з її коханців. Мері викликала нахабу на поєдинок і билася з ним зі зброєю в обох руках, за звичаєм островів Карибського моря: у лівій — громіздкий і ненадійний пістолет, у правій — вірна шабля. Пістолет дав осічку, але шабля не підвела... Десь близько 1720 року ризиковану кар'єру Мері Рід урвала іспанська шибениця, у Сантьяґо-де-ла-Веґа (Ямайка).

Ще однією піраткою в тих морях була Анна Боні, сліпуча ірландка з високим бюстом і вогненно-рудим волоссям, яка не раз ризикувала своїм тілом під час абордажних нападів на кораблі. Вона була товаришкою по зброї Мері Рід, а в кінцевому підсумку стала товаришкою й по шибениці. її коханець, капітан Джон Рекем, теж не уникнув зашморгу, покараний

за ті ж таки гріхи. Анна сказала йому, майже повторивши докірливі слова Айші, які та кинула Боабділові: "Коли б ти бився як чоловік, тебе не повісили б як собаку".

Ще однією з таких жінок, яка, проте, робила свою справу значно довше й успішніше, стала та, ареною піратських подвигів для якої стали води Азії, від Жовтого моря — до річок на кордоні з Аннамом. Я маю на увазі войовничу вдову Чінґа.

РОКИ НАВЧАННЯ

Десь близько 1797 року власники багатьох піратських ескадр, які діяли в тих водах, утворили консорціум і призначили адміралом такого собі Чінґа, чоловіка справедливого й перевіреного. Він так нещадно й старанно грабував узбережжя, що охоплені страхом жителі з дарами та сльозами звернулися до

імператора, благаючи його втрутитись. їхні слізні благання були почуті, й вони одержали наказ спалити свої села, забути про свій стародавній промисел — риболовлю, переселюся в глиб суходолу й зайнятися вивченням невідомої їм науки, яка називалася хліборобством. Так вони й зробили, і спантеличені грабіжники тепер знаходили лише безлюдний берег. Тому їм довелося перенести свою діяльність у відкрите море й нападати на кораблі, а це завдало ще більшої шкоди імперії, бо великих збитків тепер зазнавала торгівля. Уряд імперії не розгубився й наказав колишнім риболовам покинути плуг та волів і повернутися до весел і сітей. Ті збунтувалися, бо ще не оговтались від недавнього страху, і тоді влада вдалася до іншого засобу: вона призначила адмірала Чінґа управителем Імператорських Стаєнь. Той не утримався від спокуси й прийняв призначення. Власники піратських ескадр вчасно довідалися про цю зраду, і їхній праведний гнів знайшов собі вихід у приготуванні смачної страви з отруєних гусениць, що подається з рисовим гарніром. Колишній адмірал і новий управитель Імператорських Стаєнь і тут не втримався від спокуси й віддав свою душу божествам моря. Вдова адмірала, приголомшена цією подвійною

зрадою, скликала піратів, повідомила їх про всі ці інтриги й почала переконувати їх, щоб вони відмовились і від брехливого імператорського милосердя, і від невдячної служби судновласникам, схильним годувати людей отруєними гусеницями. Вона запропонувала їм діяти на морі на власний страх і ризик та обрати нового адмірала. Адміралом обрали її, жінку з гнучким тілом, сонними очима й каріозною усмішкою.

Підкоряючись її холоднокровно обміркованим наказам, кораблі вийшли назустріч небезпекам і морським ураганам.

ЯК ВОНА КОМАНДУВАЛА

Протягом тринадцяти років тривала безперервна епопея піратського розбою. До армади входили шість флотилій, кожна під своїм прапором: червоним, жовтим, зеленим, чорним, фіолетовим і змієїним — останній був прапором флагманського адміральського корабля. Капітанами флотилій були пірати з прізвиськами Птах-і-Камінь, Кара-Вранішньої-Води, Скарб-Команди-Корабля, Хвиля-з-Багатьма-Рибами-і-Високе-Сонце. Закони піратського життя, ухвалені особисто вдовою Чінґа, були суворими й непохитними, а її стиль — строгий і лаконічний — позбавлений пустої й барвистої риторичності, що так

властива офіційній манері китайського письма з її дутою величчю, кілька химерних зразків якої буде подано нижче. Наведу кілька статей із регламенту, опрацьованого вдовою Чінґа.

"Уся перевантажена з ворожих кораблів здобич має бути перенесена на склад і там підрахована. П'ята частина, що належить кожному піратові, буде йому видана згодом; решта залишиться на складі. За порушення цього наказу — смерть.

Пірата, який самовільно покине свій пост без спеціального дозволу, чекає покарання: йому прилюдно проколять вуха. За повторне порушення цього правила — смерть.

Торгівля жінками, захопленими в селах, на палубі забороняється. Це дозволяється робити лише у трюмі й тільки з дозволу відповідального за корабельний вантаж. За порушення цього правила — смерть".

Люди, захоплені піратами в полон, розповідали, що харчувалися вони переважно галетами, жирними підсмаженими пацюками й вареним рисом і що перед битвою вони домішували порох у спиртне. Краплені карти та мічені кості, міцні трунки та гра "фантан", омріяна люлька з опієм та кольорові ліхтарики скрашували їхнє дозвілля. Дві шаблі в обох руках, якими вони билися одночасно, були їхньою улюбленою зброєю. Перед тим як іти на абордаж, вони натирали собі скроні й тіло часником, що надійно відвертав від них смертоносні кулі.

Піратів супроводжували їхні жінки, а капітан брав із собою на борт корабля цілий гарем із п'ятьох або шістьох наложниць, які після переможної битви зазвичай змінювалися.

ГОВОРИТЬ KIA-KIНҐ, МОЛОДИЙ ІМПЕРАТОР

У середині 1809 року було видано імператорський указ, із якого я перекладу початок і кінець. Його стиль далеко не всім подобається.

"Люди, жалюгідні й заражені злочинною порочністю, люди, які топчуть наш хліб щоденний, люди, що не бажають чути розпачливі голоси тих, кому доручено збирати податки, та вбогих сиріт, люди, на чиєму спідньому одязі зображені фенікс і дракон, люди, які заперечують істинність надрукованих книг і проливають сльози, коли спрямовують свої погляди на північ, ці люди створюють небезпеки на наших річках і підривають давню довіру до наших морів. Вони виходять туди на своїх благеньких суденцях, і їх не зупиняють ні шторми, ні урагани, їхні

помисли спрямовані на зло, і вони ніколи не були справжніми друзями мореплавця. Замість прийти йому на допомогу, вони нападають на нього, даючи волю своїй шаленій люті, і грабують його, калічать або й убивають. У такий спосіб вони порушують природні закони світопорядку, а тому річки виходять з берегів і все навкруги затоплюють, сини повстають проти своїх батьків, і настає посуха, коли люди чекають дощу, і ллють дощі, коли вони хочуть сонячної погоди...

І тому я наказую тобі, адмірале Кво-Ланґ, нещадно покарати цих зловмисників. Не забувай, що милосердя — атрибут імператора, і з твого боку було б невиправданим зухвальством намагатися його собі привласнити. Будь жорстоким, будь справедливим, будь мені слухняний і будь непереможний".

Коротка згадка про "благенькі суденця" не відповідала, звичайно ж, істині. її мета була підбадьорити учасників каральної експедиції Кво-Ланґа. Через дев'яносто днів сили вдови Чінґа зійшлись у відкритій битві із силами Центральної Імперії. Майже тисяча кораблів билися від світанку до пізньої ночі. Битва точилася під мішаний акомпанемент дзвонів, барабанів, проклять, гонгів і всіляких пророчих вигуків. Сили Імперії зазнали нищівної поразки. Ані заборонене прощення, ані рекомендована жорстокість не мали нагоди бути виявлені. Кво-Ланґ сумлінно виконав ритуал, про який наші генерали воліють забувати, — він заподіяв собі смерть.

БЕРЕГИ, ОХОПЛЕНІ ЖАХОМ

І тоді шістсот бойових джонок та сорок тисяч піратів-пе-реможців під командою гордої Вдови піднялися вгору по річці Сіцьзян, влаштовуючи під заграви пожеж жахливі оргії і примножуючи кількість сиріт праворуч і ліворуч по борту. Цілі села зрівнювалися з землею. Лише в одному з них було захоплено понад тисячу бранців. Сто двадцять жінок, які знайшли для себе не дуже надійну схованку в заростях очерету та на ближніх рисових полях, були знайдені — їх виказав безперервний плач однієї дитини — і потім продані в Макао.

Чутка про ці гіркі сльози, вбивства та грабунки, подолавши неблизький шлях, зрештою дійшла до Кіа-Кінґа, Сина Неба. Деякі історики запевняють, що ці події засмутили його менше, аніж розгром його каральної експедиції. Та хай там як, а він організував другу експедицію, що наводила жах уже своєю кількістю штандартів, матросів, солдатів, бойового спорядження, провізії, віщунів та астрологів. Командувати експедицією цього разу доручили Тінґ-Квею. Неймовірна кількість його кораблів піднялася в дельту Сіцьзяну й перетяла шлях до відступу піратській ескадрі. Вдова стала готуватися до битви. Знала, що буде вона важкою, дуже важкою, майже безнадійною; ночі та місяці грабунків і байдикування розбестили її людей. Проте битва все не починалася. Знову й знову сонце ліниво підіймалося та заходило над тремтячими від вітру хащами очерету. Люди пильнували, зброя була напоготові. Спека опівдні була нестерпною і вкидала в сон.

ДРАКОН І ЛИСИЦЯ

А тим часом ліниві табунці легкокрилих драконів щовечора підіймалися в небо з кораблів імператорської ескадри й делікатно сідали на воду та на палуби ворожих суден. То були легкі повітряні змії, виготовлені з паперу та очерету, сріблястого або червоного кольору. Вдова з тривогою дивилася на ці такі однакові метеорити, й читала в них довгу й плутану легенду про дракона, який постійно захищав лисицю, попри її вічну невдячність та постійні провини. Уже місяць у небі став зменшуватися, а літачки з паперу та очерету щовечора приносили одну й ту саму історію з майже непомітними варіаціями. Вдова посмутніла й поринула в роздуми. Коли місяць знову став круглим у небі та в червонястій воді, історія, здавалося, добігла свого кінця. Ніхто не міг передбачити, що чекає лисицю — цілковите прощення чи страшне покарання, але неминучий фінал наближався. Вдова все зрозуміла. Вони викинула обидві свої шаблі у воду, спустилася в човен, стала в ньому навколішки й попросила відвезти її до флагманського корабля імператорської ескадри.

Надходив вечір; у небі знову було повно драконів, цього разу жовтих. Вдова, перед тим як піднятися на борт, прошепотіла одну лише фразу: "Лисиця йде під крило дракона".

АПОФЕОЗ

Історики розповідають, що лисиця дістала прощення й присвятила свою довгу старість контрабандній торгівлі опієм.

Вона перестала бути Вдовою і взяла собі ім'я, що з китайської, перекладається як "Сяйво Справжньої Науки".

"Від того дня, — пише один історик, — кораблі здобули мир і спокій. Чотири моря та незліченні річки стали надійними й безпечними дорогами.

Хлібороби змогли продати свої мечі, купити волів і орати свої поля. Вони приносили жертви, молилися на вершинах гір, а вдень висловлювали свою радість, співаючи за ширмами".

ВЕЛИКИЙ МАЙСТЕР ЗЛОЧИННИХ СПРАВ ІСТМЕН, НА ПРІЗВИСЬКО ЧЕРНЕЦЬ

ЯК ЦЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ В НАШІЙ АМЕРИЦІ

Чітко вирізняючись силуетами на тлі синіх стін або блакитного неба, двоє хвалькуватих чоловіків у строгому чорному одязі та в жіночих черевиках на високих підборах виконують напружений і фатальний танець, танець із ножами, що мають бути однакові; вони танцюють доти, поки з одного вуха вистромляється червона гвоздика, бо ніж увійшов у чоловіка, який завершує своєю горизонтальною смертю цей танець без музики. Другий, зі смиренним виглядом, поправляє капелюха і присвячує свою старість розповідям про цей шляхетний поєдинок.

Такою є детальна і повна історія нашого вбивства. Історія чоловіків, які сходяться у двобої в Нью-Йорку, набагато запаморочливіша та бридкіша.

ЯК ЦЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ В ЇХНІЙ АМЕРИЦІ

Історія нью-йоркських банд (яку 1928 року відкрив світові Герберт Есбері в солідній праці, виданій на чотирьохстах сторінках ін-октаво) наповнена безладом і жорстокістю варварських космогоній, а також у великій мірі їхньою страхітливою недоладністю: підвали колишніх пивниць, пристосовані під нічліжки для чорношкірих, рахітичний Нью-Йорк у три поверхи, банди злочинців-утікачів, таких як "Болотні Ангели" (Swamp Angels), які знайшли собі притулок у лабіринтах каналізації, "Хлопці Світанку" (Daybreak Boys), які вербували малолітніх убивць, віком від десяти до одинадцяти років, нахабні самітні здоровили, наприклад "Потвори в Циліндрах" (Plug Uglies), на яких ніхто не міг дивитися без реготу, коли вони з'являлись у своїх височенних фетрових капелюхах-циліндрах, а поли їхніх завеликих сорочок майоріли на вітрах передмістя, але при цьому неодмінно з важким дрюком у руці й великим пістолетом за поясом; банди зарізяк, таких як "Дохлі Кролі" (Dead Rabbits), які йшли на битву, несучи замість прапора дохлого кроля, настромленого на палицю; такі головорізи, як Джонні Долан на прізвисько Денді, який уславився своїм намащеним коком на лобі, ціпками, що вивершувалися ґулею у формі голови мавпи, і мідним наперстком, якого він одягав на вказівного пальця, щоб ним видавлювати очі супротивникам; такі душогуби, як Кіт Берне, спроможний за один раз відкусити голову живому пацюкові, або як Денні Лайонс, на прізвисько Сліпий, що жив з трьома хвойдами, які з гордістю його супроводжували; довгі ряди будинків з червоним ліхтарем, як ті, котрі належали сімом сестричкам із Нової Англії, що віддавали весь різдвяний виторг на цілі доброчинності; арени, на яких відбувалися бої голодних пацюків і собак; китайські кубла для азартних ігор; жінки, такі як багаторазова вдова Руда Нора, чиїм коханням вихвалялися всі ватажки банди "Ховрахи" (Gophers), або такі як Лізі, на прізвисько Голубка, що вдяглася в жалобу, коли стратили Денні Лайонса, й загинула від ножа Лагідної Меґґі, своєї давньої суперниці в

коханні до небіжчика, яка відтяла їй голову; заколоти, як ті, що тривали протягом одного жахливого тижня 1863 року, коли бандити спалили понад сотню будинків і мало не заволоділи містом; вуличні баталії, в яких людина зникала, наче в розбурханому морі, бо її затоптували на смерть; конокради та отруювачі коней, такі як Йоске, на прізвисько Чорнопикий, — ось чим може похвалитися ця хаотична історія. її найелаветніший герой — Едвард Делані, він же Вільям Делані, він же Джозеф Марвін, він же Джозеф Морис, він же Істмен, на прізвисько Чернець, ватажок банди в тисячу двісті людей.

ГЕРОЙ

У цій низці несправжніх імен (перед якими почуваєш себе ніби на карнавалі, коли не знаєш, хто ховається під тією чи іншою маскою) немає імені справжнього — якщо тільки ми наважимося думати, що такі речі на світі існують. Із певністю можна тільки сказати, що в акті громадянського стану Вільямсбурґа, Бруклін, зазначено Едвард Остерман, прізвище, яке згодом американізувалося на Істмен. Хоч як не дивно, але цей грізний лиходій був євреєм, сином власника ресторану, з тих, де суворо дотримуються кошерних правил, де статечні євреї з рабинськими бородами можуть без страху споживати знекровлене й тричі очищене м'ясо телиць, забитих за всіма правилами. Коли нашому герою виповнилося дев'ятнадцять років, він за допомогою батька відкрив зоомагазин. Спостерігати за життям тварин, за їхніми маленькими пригодами та недоступною для людей невинністю стало пристрастю, яка супроводжувала його до кінця днів. Згодом, у добу свого розквіту, коли він зневажливо відмовлявся від цигарок, що їх пропонували йому веснянкуваті сахелш з Таммані, й відвідував найліпші борделі, роз'їжджаючи в одному з найліпших тоді автомобілів на самому світанку їхнього існування, схожому на позашлюбного сина гондоли, він відкрив з метою маскування своєї справжньої діяльності ще один зоомагазин, де утримувалися сотня прегарних котів і понад чотириста голубів, що продавалися далеко не всякому. Кожного зі своїх улюбленців він знав окремо й часто обходив свої володіння з щасливчиком-котом на руках, супроводжуваний цілим табуном інших.

Це був чоловік грізний і могутній. Коротка бичача шия, широкі груди, довгі руки, що так і просилися в бійку, зламаний ніс, обличчя, хоч і списане шрамами, проте менш ефектне, ніж тіло, криві, як у кавалериста або моряка, ноги. Він міг ходити без сорочки й без піджака, але на його голові циклопа незмінно стримів якийсь мало примітний, ніби приплюснутий капелюх. Люди зберігають про нього пам'ять. У фізичному плані, типовий бандит кінофільмів — це саме він, а не нічим не прикметний і млявий Капоне. Про Волгейма казали, що його взяли в Голлівуд, бо він був дуже схожий на незабутнього Іст-вуда Ченця... А він любив робити обхід своєї підпільної імперії з синьоперою голубкою на плечі, схожий на бика з пташкою на загривку.

Десь починаючи з 1894 року в Нью-Йорку відкривали багато танцювальних зал. Істменові доручили стежити за порядком в одній із них. Легенда розповідає, що імпресаріо не хотів його наймати, і тоді Чернець продемонстрував свої можливості, легко виштовхавши за двері двох велетнів, які вчинили бешкет у залі. Там він і трудився сам-один до 1899 року, вселяючи всім великий страх.

За кожного бешкетника, якого він заспокоював, Чернець робив зарубку на своїй грізній палиці. Якось йому впала у вічі блискуча лисина, що нахилилася над кухлем пива, й він не втримався від спокуси, вибивши з неї дух. "Мені не вистачало однієї зарубки до п'ятдесяти!" — вигукнув він потім.

ВЛАДА

Із 1899 року Істмен був не тільки знаменитим. Він був обраний головним бандитом важливої зони і стягував великі побори з усіх будинків під червоним ліхтарем, із гральних кубел, з вуличних повій та злодіїв того гидкого феоду. З ним радилися як злочинні угруповання, так і ті, котрі "працювали" індивідуально. А ось яку плату він брав за свої послуги: 15 доларів за відтяте вухо; 19 за зламану ногу; 25 за кулю в ногу; 25 за удар ножем, 100 за повне обслуговування. Іноді, щоб не втратити форму, Іствуд виконував доручення персонально.

Питання про кордони (заплутане й непримиренне, як і всі інші питання, що їх вирішення міжнародне право затягує до нескінченності) зіштовхнуло Істмена з Полем Келлі, знаменитим ватажком іншої банди. Сутички та перестрілки патрулів зрештою визначили межу. Одного ранку Істмен її перетнув і на нього напали п'ятеро. Блискавичними рухами своїх довгих і могутніх, як у горили, рук та своєю палицями він повалив трьох, але йому також всадили дві кулі в живіт і, подумавши, що він мертвий, залишили його лежати там, де він упав. Істмен заткнув свої рани великим та вказівним пальцями і, хитаючись, наче п'яний, дочвалав до лікарні. Життя, гарячка та смерть змагалися за нього кілька тижнів, але він не опустився до того, щоб когось виказати. Коли вийшов з лікарні, війна вже була в повному розпалі й точилася в безперервних перестрілках до двадцять дев'ятого серпня тисяча дев'ятсот третього року.

РІВІНҐТОНСЬКА БИТВА

Близько сотні героїв, чиї обличчя ледве можна роздивитися на фотографіях, що вицвітають у теках "їхніх справ, близько сотні героїв, пропахлих тютюновим димом і алкоголем, близько сотні героїв у різнокольорових солом'яних капелюхах, близько сотні героїв, які більшою або меншою мірою потерпали від усіляких ганебних хвороб, від карієсу зубів, від захворювань дихальних шляхів або нирок, близько сотні героїв, таких самих нічим не примітних або видатних, як і герої Трої або

Хуніна, розв'язали цей відчайдушний бій у нічній темряві під-арками надземної залізниці. Спричинила його данина, яку горлорізи Келлі зажадали від хазяїна грального закладу, що перебував під опікою Ченця Істмена. Одного з тих горлорізів було вбито, після чого почалася стрілянина, яка перейшла в грандіозну битву із застосуванням незліченних револьверів. Ховаючись за високими опорами мосту, хлопці з поголеними підборіддями мовчки стріляли й стріляли, перебуваючи в центрі величезного кола найманих екіпажів, у яких тремтіли від страху та нетерплячки хлопці з резерву, стискаючи в руках свої кольти. Що

відчували учасники тієї битви? Спочатку (так мені здається) — тупу переконаність у тому, що безладна й безперервна стрілянина із сотні стволів негайно їх усіх знищить; потім (думаю) — не менш ідіотську впевненість у тому, що коли перші кулі їх обминули, то, значить, вони невразливі. З упевненістю можна лише сказати, що воювали вони з великим запалом під прикриттям залізних опор та нічної темряви. Двічі поліція намагалася втрутитись, і двічі її відкинули. З першими променями сонця битва припинилася, ніби щось непристойне або примарне. Під великими залізними арками залишилися шість тяжко поранених, чотири трупи та вбита голубка.

ТЯЖКІ ЧАСИ

Місцеві політики, яким Чернець Істмен робив усілякі послуги, завжди публічно заперечували існування банд або заявляли, що йдеться лише про товариства, створювані з метою організації дозвілля та розваг. Нерозважлива битва під Рівінґ-тонським мостом їх занепокоїла. Вони викликали обох ватажків і зажадали, щоб ті уклали між собою мир. Келлі (який чудово розумів, що політики зможуть захистити їх від поліції ліпше за будь-які револьвери) негайно погодився; проте Іствуд (чиє могутнє тіло підбурювало його гординю) прагнув нової стрілянини й нових сутичок. Він відмовився, й політики змушені були пригрозити йому в'язницею. Зрештою два знамениті бандитські вожді зійшлися в барі на переговори, у кожного в зубах сигара, права рука — на руків'ї револьвера, зграя пильних головорізів навкруг. Рішення було суто американським: розв'язати суперечку боксерським двобоєм. Келлі був чудовим боксером. Матч відбувся в одному з бараків і став подією надзвичайною. За ним спостерігали сто сорок глядачів — браві хлопці в капелюхах-циліндрах набакир, жінки з високими монументальними зачісками. Бій тривав дві години й закінчився цілковитим взаємним виснаженням. Через тиждень знову затріскотіли постріли. Ченця заарештували, невідомо в котрий раз. Заступники відмовилися від нього з полегкістю; суддя дав Істмену десять років в'язниці, які тому й довелося відсидіти.

ІСТМЕН ПРОТИ НІМЕЧЧИНИ

Коли все ще спантеличений Чернець вийшов із Сінґ-Сінґа, тисяча двісті хлопців з його банди розбрелися хто куди. Йому не вдалося зібрати їх знову, й тоді він вирішив діяти самостійно. 8 вересня 1917 року він учинив безлад на вулиці. А 9 вересня вирішив узяти участь у безладі набагато більших масштабів і завербувався в піхотний полк.

Нам відомі деякі подробиці з його військової кар'єри. Ми знаємо, що він був рішуче налаштований проти захоплення ворожих солдатів у полон і що одного разу (застосувавши рушничний приклад) перешкодив цій ганебній практиці. Знаємо також, що йому вдалося втекти зі шпиталю й повернутися на передову. Знаємо, що він відзначився в бою під Монфоконом. Знаємо, він потім розповідав, що, мовляв, деякі танці на Бауері куди небезпечніші, ніж та європейська війна.

ТАЄМНИЧИЙ, АЛЕ ЛОГІЧНИЙ ФІНАЛ

25 грудня 1920 року мертве тіло Ченця Істмена знайшли на одній з центральних вулиць Нью-Йорка. У ньому виявили п'ять куль. У щасливому невіданні смерті якийсь кіт звичайної породи розгублено терся навколо нього.

НЕКОРИСЛИВИЙ УБИВЦЯ БІЛЛ ГАРІҐЕН

Образ Арізонського краю — це перше, що постає в уяві; образ Арізонського краю і штату Нью-Мексико, цих земель, які лежать на славному фундаменті зі срібла та золота, земель запаморочливих і примарних, земель монументального плоскогір'я і ніжних кольорів, земель з білим блиском скелета, очищеного птахами. На цих землях перед нами постає інший образ, образ Малюка Біллі — вершника, який наче вріс у коня, хлопця з пістолетами, гучні постріли яких оглашають пустелю, а кулі, що з них вилітають, убивають на великій відстані, мов. якимись чарами.

Пустеля, насичена металами, суха й блискуча. Майже хлопчик, який, померши в двадцять один рік, уже заборгував людській справедливості двадцять одну смерть — "не рахуючи мексиканців".

СТАДІЯ ЛИЧИНКИ

Десь 1859 року в одному з підземних нетрищ Нью-Йорка народився хлопець, якому жах і слава подарували кличку Малюк Біллі. Розповідають, ніби він з'явився на світ зі стомленого лона ірландки, але виріс серед негрів. У цьому хаосі зі смороду та кучерявого чорного руна він щиро тішився своїм ластовинням і гладенько прилизаним рудим волоссям. Він пишався з того, що народився білим; був він також худим, відлюдкуватим, підлим. У дванадцять років приєднався до банди "Swamp Angels" (Болотні Ангели), небесних створінь, які чинили розбій у підземному світі клоак. Ночами, які пропахли запахом горілого туману, вони раптово виникали з цього смердючого лабіринту, йшли за якимсь випадковим німецьким матросом, збивали його з ніг ударом по голові, роздягали до спідньої білизни і йшли шукати нової здобичі. Командував ними сивоголовий негр Ґес Гаузер Джонас, відомий також своїм умінням труїти коней.

Іноді з горища якої-небудь халупи, що стояла біля води, жінка витрушувала на голову перехожого відро з попелом. Перехожий конвульсивно вимахував руками й задихався. На нього вмить навалювалися Болотні Ангели, затягували його в льох і там обчищали до нитки.

Такими були роки навчання для Біллі Гаріґена, майбутнього Малюка Біллі. Він не цурався театральних видовищ, і йому подобалося дивитись (мабуть, без ніякого передчуття, що це символи та знаки його майбутньої долі) мелодрами з життя ковбоїв.

GO WEST!1

Той факт, що в ті часи в переповнених театрах на Бауері (де глядачі кричали: "Підіймай лахманину!", якщо завіса бодай на мить затримувалася) безперервно ставили мелодрами з ков-

1 На Захід! (Англ.)

боями та пістолетними пострілами, пояснювався дуже просто: Америка тоді марила Заходом, він невтримно вабив її до себе. За тим обрієм, де заходило сонце, було золото Невади та Каліфорнії. За тим обрієм, де заходило сонце, була сокира, що валила на землю кедри, величезна вавилонська морда бізона, капелюх-циліндр з високим наголовком та безліч подружніх ліжок Брайґема Янґа; там були церемонії та гнів червоношкірих жителів Америки, гаряче й чисте повітря пустель, неозорі прерії, первісні землі, біля яких сильніше калатають серця, як калатають вони на березі моря. Захід кликав і манив. Безперервний цокіт кінських копит безперервно лунав у ті роки; то цокотіли копита коней, на яких тисячі американців поспішали на Захід. Десь 1872 року до цього потоку приєднався й Білл Гаріґен, що втік із прямокутної тюремної камери.

УБИВСТВО МЕКСИКАНЦЯ

Історія (що, як і декотрі кінорежисери, не завжди дотримується хронологічного порядку у сценах) тепер переносить нас до не завжди безпечної таверни, що загубилася в неозорій пустелі, наче у відкритому морі. Час дії — бурхлива ніч 1873 року. Точне місце — Льяно-Естакадо (штат Нью-Мексико). Земля майже надприродно рівна, але небо клубочиться грозовими хмарами, крізь які вряди-годи визирає місяць, — враження таке, ніби там височіють гори і розверзаються безодні. На землі — білий череп корови, виття та очі койота в темряві, стрункі коні та яскраве світло таверни. У приміщенні таверни, спираючись ліктями на єдину стійку, стомлені й могутні чоловіки п'ють міцні трунки й, хизуючись, подзеленькують великими срібними монетами, на яких викарбувані змія та орел. Якийсь п'яний тягне свою монотонну пісню, не звертаючи ні на кого уваги. Є тут такі, котрі розмовляють із багатьма "с"

— певно, іспанською мовою, але таких тут зневажають. Білл Гаріґен, рудий пацюк із нью-йоркських нетрищ, — серед тих, котрі п'ють біля стійки. Він уже вихилив кілька чарок, але йому хочеться замовити ще одну — либонь тому, що в нього вже немає жодного сентаво. Його пригнічують люди з цих пустельних рівнин. Вони здаються йому величезними, шаленими, неймовірно спритними у приборканні дикої худоби та норовливих коней.

Аж раптом западає цілковита тиша, яку порушує тільки занудний спів п'яного. До таверни заходить мексиканець — могутніший за всіх могутніх чоловіків, з обличчям старої індіанки. На голові сомбреро з величезними крисами, за поясом — два пістолети. Каліченою англійською він вітає всіх ґрінґо, сучих синів, які тут п'ють. Ніхто не відповідає на його виклик. Білл запитує, хто це, і йому боязко шепочуть, що це Дейґо, тобто Дієґо, Белісаріо Вільяґран із Чіуауа. Негайно лунає постріл. Прикритий парапетом з високих чоловіків, Білл всаджує кулю в зухвалого прибульця. Келих випадає з руки Вільяґрана; слідом за келихом падає і чоловік. Йому вже не потрібна ще одна куля. Навіть не вшанувавши мертвого чепуруна поглядом, Білл поновлює розмову:

— Справді? — запитує він протяглим голосом. — А я Білл Гаріґен, із Нью-Йорка.

П'яний мугикає собі далі, ніхто не звертає на нього уваги.

Можна уявити собі апофеоз загальної радості. Біллові тиснуть руку, вихваляють його й частують віскі. Хтось помічає, що на його револьвері немає позначок, і пропонує вибити одну, щоб позначити смерть Вільяґрана. Малюк Біллі забирає собі наваху вбитого, але каже, що позначати вбитих мексиканців було б надто великою для них честю. Але Біллові й цього мало. Коли сутеніє, він розстеляє свою ковдру біля трупа й спить там до світанку — нехай усі дивляться.

УБИВСТВА ЗНІЧЕВ'Я

Починаючи з того щасливого пострілу (у свої чотирнадцять років), народився Малюк Біллі Герой і помер Білл Гаріґен, утікач із в'язниці. Хлопчисько, що грабував людей у клоаках і нетрищах Нью-Йорка, став ковбоєм, що чинив розбій на кордоні. Він навчився чудово їздити верхи; навчився триматися в сідлі прямо, як це роблять у Вайомінґу чи в Техасі, а не^ від-кидаючи тіло назад, як їздять в Ореґоні чи в Каліфорнії. Йому так і не вдалося дотягтися до власного легендарного образу, але він був до нього дуже близький. У ковбої залишилося щось від дрібного нью-йоркського злодія; він переніс на мексиканців ту ненависть, яку раніше йому вселяли негри, але його останніми словами були (брудні) слова, промовлені іспанською мовою. Він опанував мандрівне мистецтво торгувати худобою. Опанував також інше мистецтво — набагато складніше — підкоряти собі людей. І перше, й друге допомогли йому стати успішним злодієм у крадіжці худоби та коней. Іноді його манили до себе гітари та борделі Мехіко.

Кидаючи зухвалий виклик сну, він улаштовував велелюдні оргії, які тривали по чотири дні й чотири ночі. А коли оргія йому набридала, він оплачував свої рахунки кулями. Доки палець на спусковому гачку його не підводив, він був найзловіс-нішим (і, мабуть, найнікчемнішим і найсамотнішим) ковбоєм на цьому кордоні. Ґарет, друг Білла, шериф, який потім його вбив, сказав одного разу:

— Я багато тренувався у влучності стрільби, вбиваючи бізонів.

— А я тренувався ще наполегливіше, вбиваючи людей, — лагідно зуважив Малюк Біллі.

Подробиці встановити важко, але ми знаємо, що на його совісті було не менше двадцяти одного вбитого, "не рахуючи мексиканців". Протягом сімох надзвичайно небезпечних років він користувався такою розкішшю, як цілковита зневага до смерті.

Увечері 25 липня 1880 року Малюк Біллі скакав чвалом на своєму буланому коні по головній, або єдиній, вулиці форту Самнер. Спека була нестерпною, і ліхтарів ніхто не запалював; комісар Ґарет, який сидів у кріслі-гойдалці на галереї, вихопив револьвер і всадив йому кулю в живіт. Буланий не зупинився, а вершник упав на землю. Ґарет всадив йому другу кулю. Жителі села (знаючи, що поранений — Малюк Біллі) міцніше позачиняли свої вікна. Агонія тривала довго й супроводжувалася страхітливою блюзнірською лайкою. Сонце вже стояло високо в небі, коли до нього нарешті підійшли і забрали в нього зброю; Малюк Біллі був мертвий і нагадував купу покидьків, як і кожен труп.

Його поголили, обрядили в новий одяг і виставили для пострахy та розваги у вітрині найкращого магазину.

Люди верхи та на бричках з'їздилися з усієї округи, щоб порадіти, дивлячись на труп. На третій день йому довелося накласти макіяж. А на четвертий його поховали в атмосфері тріумфу й радості.

НЕҐРЕЧНИЙ ЦЕРЕМОНІЙМЕЙСТЕР КОТСУКЕ-НО-СУКЕ

Підлим героєм цієї оповіді буде неґречний церемоніймейстер Котсуке-но-Суке, чиновник, злочинне зухвальство якого спричинило ганьбу і смерть володаря замку Ако і який відмовився накласти на себе руки, як годиться людині шляхетній, коли настав час справедливої помсти. Проте він заслуговує на вдячність усього людства, бо розбудив у людях дорогоцінне почуття відданості і став негативною, але необхідною причиною безсмертного подвигу. Близько сотні романів, монографій, докторських дисертацій і опер присвячено тому діянню — не кажучи вже про захват, виражений у порцеляні, візерунчастому лазуриті та в художніх лакованих виробах. Згодилася для цієї мети й рухлива целулоїдна плівка, позаяк у Повчальній Історії Сорока Сімох Воїнів — так вона називається — японський кінематограф найчастіше знаходив своє натхнення. Детальне опрацювання відомого сюжету,

палкий інтерес до нього цілком виправдані: його істина застосовна до кожного з нас.

Я йтиму за розповіддю Мітфорда, який обминає характерні особливості місцевого колориту й зосереджує увагу на розвитку того славетного епізоду. Така похвальна відсутність "орієнталізму" наводить на думку, що йдеться про прямий переклад з японської мови.

РОЗВ'ЯЗАВСЯ ШНУРОК

Давно минулої весни 1702 року вельможний володар замку Ако готувався гостинно прийняти імператорського посланця. Дві тисячі триста років придворного етикету (які починалися ще в добу міфології) надзвичайно ускладнили церемоніал такого прийому. Посланець репрезентував імператора, але він був лише його тінню або символом; цей нюанс було однаково недоречно як підкреслювати, так і пом'якшувати. Щоб запобігти помилкам, які легко могли стати фатальними, приїзду посланця передувала поява одного з чиновників двору Єдо з повноваженнями церемоніймейстера. Закинутий далеко від придворних зручностей і приречений постійно жити в гірській глушині, що він, певно, сприймав як заслання, Кіра Котсуке-но-Суке віддавав свої розпорядження досить грубим тоном, іноді доходячи до нахабної брутальності. Володар замку, якого він повчав, намагався вдавати, ніби не помічає цих брутальних вихваток. Він не знав, як йому відповісти, а почуття дисципліни утримувало його від застосування сили. Одного ранку на черевику церемоніймейстера розв'язався шнурок, і той попросив, аби володар замку йому його зав'язав. Шляхетний лицар смиренно виконав це прохання, але душа його кипіла від обурення. Неґречний церемоніймейстер сказав йому, що він невиправний і що тільки тупий селюк міг зробити такий недоладний вузол. Володар замку вихопив меча й опустив його на голову нечеми. Той кинувся навтіки, цівка крові зачервонила йому лоб... Через кілька днів військовий трибунал засудив зловмисника, який поранив свого ближнього, до смертної кари через самогубство. На центральному подвір'ї замку Ако спорудили поміст, накритий червоним сукном, засуджений на смерть

піднявся на нього, і йому подали кинджал, оздоблений золотом і дорогоцінним камінням. Він привселюдно визнав свою провину, роздягся до пояса й розпоров собі живіт двома ритуальними ударами ножа, померши як самурай, і глядачі, що стояли далі, не побачили навіть крові, бо вона капала на червоне сукно. Сивий воїн акуратно відтяв йому мечем голову: то був радник Кураносуке, його названий батько.

УДАВАНА ГАНЬБА

Замок загиблого Такумі-но-Камі був конфіскований; його воїни розійшлися хто куди, родина розорилася й зубожіла, а ім'я його було прокляте. Проте пішла чутка, що в ніч після його вимушеного самогубства сорок сім його воїнів зібралися на вершині гори й ретельно обміркували задум, який вони й здійснили через рік. Відомо, що вони були змушені діяти без невиправданого поспіху, й деякі з їхніх нарад відбувалися не на важкодоступній вершині гори, а в лісовій капличці, дуже скромній дерев'яній хатині, що не мала інших окрас, крім скрині, в якій зберігалося дзеркало. Вони мріяли про помсту, і їм, либонь, важко було дочекатися, коли для неї настане слушний час.

Кіра Котсуке-но-Суке, ненависний церемоніймейстер, укріпив свій замок, і величезний загін лучників та воїнів з мечами супроводжував його паланкін. Він повсюди розіслав своїх вірних, спостережливих і добре замаскованих шпигунів. Але ні за ким не стежили й не спостерігали так пильно, як за ймовірним ватажком месників, радником Кураносуке. Цей же останній випадково про все довідався й відповідно побудував свій план помсти.

Він переселився до Кіото, міста, якому не було рівних у всій імперії за барвами його осені. Там він почав тинятися по борделях, гральних закладах і тавернах. Незважаючи на своє сиве волосся, він водився зі шльондрами, з поетами і навіть гіршим набродом. Одного разу його виштовхали з шинку, й він до ранку проспав біля порога, уткнувшись носом у власну блювотину.

Один молодик із Сатсуми його впізнав і сказав зі смутком та гнівом: "Чи не бачу я перед собою того самого радника Асамо Такумі-но-Камі, який допоміг своєму володареві померти, а тепер, замість помститися за його смерть, загруз у ниць насолодах і в ганьбі? О ти, не гідний називатися самураєм!"

Він копнув ногою в обличчя сплячого і плюнув на нього. Коли шпигуни доповіли Котсуке-но-Суке, що радник загиблого поставився з цілковитою байдужістю до цього приниження, той відчув велику полегкість.

Але радник на цьому не зупинився. Він прогнав свою дружину та найменшого зі своїх синів і купив собі хвойду в будинку розпусти. Це був учинок настільки ганебний, що серце його ворога звеселилось, а його боягузлива обережність ослабла. Він навіть дозволив собі зменшити наполовину кількість своїх охоронців.

В одну з буремних зимових ночей 1703 року сорок сім воїнів зібралися в одному занедбаному саду в околицях Єдо неподалік від мосту та від фабрики, на якій виготовлялися гральні карти. Вони прийшли з прапорами свого володаря. Перш ніж піти на штурм, вони попередили сусідів, що мають намір не вчинити грабіжницький напад, а здійснити військову операцію для відновлення справедливості.

ШРАМ

Два загони штурмували замок Кіра Котсуке-но-Суке. Першим командував сам радник, і його загін прорвався через головний вхід; другим — його старший син, якому ще не виповнилося шістнадцяти років і який у ту ніч загинув. Історія зберегла деякі моменти тієї кошмарної битви: ризикований спуск по мотузяних драбинах, які розгойдувалися в повітрі, барабан, що покликав в атаку, затятий опір захисників, лучники на даху, чиї смертоносні стріли влучали в найважливіші органи людей, заляпана кров'ю порцеляна, жарке полум'я

і крижаний холод смерті, огидна безсоромність трупів, які лежали повсюди. Дев'ятеро воїнів загинули; захисники замку були не менш хоробрими й не хотіли здаватися. Але незабаром після півночі їхній опір було зламано.

Проте Котсуке-но-Суке, ганебний винуватець цих подвигів відданості, зник безслідно. Його шукали по всіх закутках цього поставленого з ніг на голову замку й уже втратили надію знайти, коли радник звернув увагу на те, що його постіль досі тепла. Пошуки відновили й виявили вузьке вікно, сховане за бронзовим дзеркалом. Унизу за вікном, у крихітному внутрішньому дворику, стояв і дивився на них чоловік у білому спідньому одязі. Меч тремтів у його правій руці. Коли до нього спустилися, він здався без бою. На лобі в нього виднівся шрам: то був давній слід від меча Такумі-но-Камі.

І тоді забризкані кров'ю воїни впали навколішки перед ненависним ворогом і сказали йому, що вони служать володареві замку Ако, якого він довів до ганьби та смерті, і просили його накласти на себе руки, як годиться самураєві.

Проте марно вони пропонували цьому чоловікові з ницою душею померти почесною смертю. Почуття честі було йому невідоме, й удосвіта їм довелося відтяти йому голову.

ВИКОНАНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ВІДДАНОСТІ

Здійснивши помсту (але без гніву, без хвилювання, без жалю), воїни вирушили до храму, в якому покоїлись останки їхнього володаря.

І ось вони йдуть і несуть у казанку неймовірну голову Кіра Котсуке-но-Суке, по черзі турбуючись про те, щоб вона належно збереглася. Вони йдуть через поля та провінції в невинному світлі дня. Люди благословляють їх і плачуть. Князь Сен-даї запрошує їх погостювати в нього, але вони відповідають, що їхній володар чекає їх уже майже два

роки. Вони входять до темної гробниці й кладуть голову ворога на віко труни.

Верховний суд ухвалює вирок. Він такий, якого вони й чекали: він дарує їм честь самим заподіяти собі смерть. Вони виконують його, деякі в палкому і щасливому екстазі, й лягають на вічний спочинок поруч зі своїм володарем. Старі й молоді приходять молитися на могилу цих вірних воїнів.

МОЛОДИК ІЗ САТСУМИ

У натовпі прочан одного разу з'явився запилений і стомлений молодик, який, певно, прийшов дуже здалеку. Він простерся ниць перед пам'ятником Ойші Кураносуке, радника, й голосно промовив: "Я бачив тебе, коли ти лежав під дверима борделю в Кіото, й не подумав, що ти обмірковуєш помсту за свого володаря, ти здався мені солдатом без віри, і я плюнув тобі в обличчя. Я прийшов, щоб спокутувати свою провину перед тобою". Сказавши ці слова, він учинив харакірі.

Головний жрець храму належно оцінив його мужність і звелів поховати його поряд із могилами воїнів.

Такий кінець історії про сорока сімох відданих воїнів, а втім, вона ніколи не матиме кінця, бо всі ми, люди, хоч, можливо, нам і бракує почуття відданості, але ми ніколи не втрачаємо надію знайти його, а тому вічно прославлятимемо їх своїм словом.

ХАКІМ ІЗ МЕРВА, ФАРБУВАЛЬНИК У МАСЦІ

Анхеліці Окампо

Якщо не помиляюся, то першоджерела відомостей про Аль Моканну, Пророка під Покривалом (або, точніше, Пророка в Масці) з Хорасану, зводяться до чотирьох: а) уривки з "Історії халіфів", збережені Баладурі;

б) "Підручник велетня, або Книга точності й огляду" офіційного історика Аббасидів Ібн Абі Таїр Тарфура; в) старовинний арабський рукопис під назвою "Знищення Троянди", де спростовуються страхітливі єретичні твердження "Темної Троянди", або "Таємної Троянди", що була канонічною книгою Пророка; г) кілька монет без викарбуваних на них зображень, що їх знайшов інженер Андрусов, коли прокладали Транскаспійську залізницю. Ці монети були віддані до нумізматичного кабінету в Тегерані, на них виявлені двовірші перською мовою, що підсумовують або виправляють певні уривки зі "Знищення Троянди". Оригінал "Троянди" втрачено, оскільки рукопис, знайдений 1899 року й досить легковажно опублікований у "Morgenländisches Archiv"1, спочатку Горн, а потім і сер Персі Сайкс проголосили апокрифом.

На Заході славу Пророкові створила багатослівна поема Мура, наповнена тугою та зітханнями ірландського заколотника.

ЯСКРАВО-ЧЕРВОНИЙ ПУРПУР

120 року Хіджри й 736 року Хреста в Туркестані народився хлопчик, якому дали ім'я Хакім і якого згодом люди тієї історичної доби й того краю назвуть Пророк під Покривалом. Його

1 Східний архів (нім.)

батьківщиною було старовинне місто Мерв, де сади, луки та виноградники сумно дивляться на пустелю. Полудні там білі й сліпучі, якщо тільки їх не затьмарюють хмари куряви, що набивається людям у легені, — від чого ті задихаються, — і залишає білястий шар пилюки на гронах чорного винограду.

Хакім виріс у цьому виснаженому місті. Ми знаємо, що один із братів його батька навчив небожа ремеслу фарбувальника — ремеслу нечестивців, фальшувальників і людей непостійних, яке спричинилося до перших ускладнень на його незвичайному шляху. "Моє обличчя із

золота (стверджує він на одній знаменитій сторінці "Знищення Троянди"), але я розмочував пурпур і на другу ніч занурював у нього вовну нечесану, а на третю ніч — вовну чесану, й володарі островів досі сперечаються за цей кривавий одяг. Так я грішив у роки своєї юності, спотворюючи справжній колір створінь. Ангел мені сказав, що лами мають бути іншого кольору, аніж тигри, а Сатана запевняв мене, що Всемогутній хоче, аби вони були однакового кольору і що Він покладається на мої хитрощі та мій пурпур. Тепер я знаю, що й Ангел, і Сатана помилялися і що всякий колір нестерпний".

146 року Хіджри Хакім зник із рідного міста. У його оселі знайшли розбиті казани та чани для фарбування, а також ши-разький ятаган і бронзове дзеркало.

БИК

Наприкінці місяця шаабана 158 року Хіджри повітря в пустелі було прозорим і чистим, і люди дивилися на захід, виглядаючи місяць рамадан, який повідомляє про настання періоду умертвіння плоті та посту. То були раби, жебраки, перекупники коней, крадії верблюдів та різники. Статечно сидячи на землі перед воротьми караван-сараю, що стояв біля дороги в Мерв, вони чекали знака з неба. Вони дивилися на захід, а колір західного неба був кольором піску.

І вони побачили, як із запаморочливих глибин пустелі (чиє сонце спричиняє лихоманку, а місяць — правець) з'явилися три постаті, що здалися їм велетенськими. Постаті були людськими, але та, що йшла посередині, мала голову бика. Коли вони наблизилися, люди побачили, що той, хто йшов посередині, — у масці, а двоє інших — сліпі.

Хтось (як у казках "Тисячі й однієї ночі") запитав, у чому причина такого дива. "Вони осліпли, — пояснив чоловік у масці, — коли побачили моє обличчя".

ЛЕОПАРД

Хроніст Аббасидів повідомляє, що чоловік, який прийшов із пустелі, сказав їм (його голос звучав надзвичайно лагідно чи їм так здалося порівняно з брутальністю його маски), що вони чекають знака про настання місяця покаяння, але він приніс їм кращу звістку: все їхнє життя — це покаяння, а помруть вони смертю ганебною. Він сказав їм, що він Хакім, син Ос-мана, і що 146 року від Переселення до нього в дім увійшов якийсь чоловік і, омившись та помолившись, відтяв йому ятаганом голову й відніс її на небо. Лежачи на правиці того чоловіка (який був архангелом Гавриїлом), його голова постала перед Господом, який звелів їй пророкувати і вклав у неї слова такі стародавні, що вони спалювали ті уста, які їх повторювали, і також дарував їй спроможність випромінювати чудотворне сяйво, якого смертні очі не переносили. Такою була розповідь Маски. Коли всі люди на світі опанують новий закон, Обличчя їм відкриється, і вони зможуть поклонятися йому без ризику — як уже поклоняються йому ангели. Повідомивши людей про свою місію, Хакім закликав їх до священної війни — джихаду — і до мученицької смерті.

Раби, канюки, перекупники коней, крадії верблюдів та різники відмовилися йому вірити, один голос вигукнув: "Чаклун!", другий — "Брехун!"

Хтось із тих людей віз із собою леопарда — мабуть, то був звір тієї стрункої, кровожерливої породи, яку вивели перські мисливці. Відомо тільки, що він вибрався на волю зі своєї клітки. Крім пророка в масці та двох його супутників, усі розбіглися хто куди. Коли вони повернулися, то побачили, що леопард осліп. Дивлячись на його блискучі невидющі очі, люди впали ниць перед Хакімом і визнали його надприродну силу.

ПРОРОК ПІД ПОКРИВАЛОМ

Офіційний історик Аббасидів без особливого ентузіазму розповідає про успіхи Хакіма під Покривалом у Хорасані. Ця провінція — надзвичайно схвильована лихими пригодами та смертю на хресті її найславетнішого вождя — з пристрастю розпачу визнала вчення Осяйного Лику й зробила все можливе, щоб підтримати його своєю кров'ю та своїм золотом. (На той час Хакім уже замінив свою брутальну маску квадратним покривалом із білого шовку, прикрашеного дорогоцінним камінням. Емблематичним кольором володарів династії Бану Аббаса був чорний; Хакім обрав собі білий колір — найсуперечливіший — для Охоронного Покривала, стягів і тюрбанів.) Кампанія розпочалася для пророка вельми успішно. Якщо вірити "Книзі точності", то штандарти халіфа повсюди були переможними, але позаяк найчастішим результатом таких перемог було зміщення воєначальників та відхід із неприступних фортець, то проникливий читач завжди зрозуміє, як воно там насправді було. Наприкінці місяця раджаба 161 року знамените місто Нішапур відчинило свою браму перед Пророком у Масці; на початку 162 року місто Астарабад вчинило так само. Участь у бойових діях самого Хакіма (як й іншого, ще успішнішого пророка) зводилася до виспівування теноровим голосом молитов, які він підносив Усевишньому, сидячи верхи на рудому верблюді в самій гущі битви. Навколо свистіли стріли, але жодна з них ніколи в нього не влучила. Здавалося, він шукав для себе небезпек. Якось уночі, довідавшись, що біля його палацу блукають кілька гидких прокажених, він наказав привести їх до себе, розцілував їх і нагородив сріблом та золотом.

Труди управління він доручав шістьом або сімом зі своїх прихильників. Сам він віддавав перевагу перебуванню в роздумах і спокої. Гарем зі 114 сліпих жінок призначався для задоволення потреб його божественного тіла.

БРИДКІ ДЗЕРКАЛА

Іслам завжди ставиться толерантно до появи довірених друзів Бога, хоч би якими вони були нахабними та нескромними, якщо тільки їхні проповіді не розхитують основи ортодоксальної віри. Наш пророк,

либонь, не відмовився б скористатися такою поблажливістю, проте його прихильники, його перемоги та неприхований гнів халіфа (а ним тоді був Мухаммад аль Махді) примусили його прийти до очевидної єресі. Таке інакодумство привело його до загибелі, але раніше він устиг сформулювати головні засади своєї персональної релігії, хоч і позначені очевидним впливом гностичної передісторії.

На самому початку космогонії Хакіма стоїть такий собі примарний Бог. Його божественна сутність з величною зневагою обходиться без походження, без імені й без обличчя. Це Бог незмінний, але він відкидає дев'ять тіней, які, не гребуючи діями, населили й очолили перше небо. З цього першого деміургічного вінця виник другий, населений ангелами, силами та престолами, які, у свою чергу, заснували ще одне небо, розташоване нижче, симетрично подібне до первісного. Ця друга компанія відтворюється в третій, а ця — в наступній, ще нижчій, і так до 999. Повсюди править володар головного неба — внизу як тінь від інших тіней — і подрібнення його божественності тяжіє до нуля.

Земля, на якій ми живемо, — це помилка, невміла пародія. Дзеркала й дітонародження — бридкі й варті всілякого осуду, бо вони її примножують і стверджують. Огида — найфунда-ментальніше почуття. До неї ми можемо прийти двома шляхами (тут пророк надавав усім можливість вільного вибору): через здержливість або розгнузданість, задоволення вимог плоті або цнотливу стриманість.

Рай і пекло в Хакіма були не більш привабливими. "Тим, хто не визнає Слово, тим, хто заперечує Дорогоцінне Покривало та Лик (говориться в одному з його проклять, які донесла до нас "Таємна Троянда"), я обіцяю дивовижне пекло, бо кожен із таких правитиме 999 імперіями вогню, а в кожній імперії буде по 999 вогняних гір, а в кожній горі — 999 вогняних башт, а в кожній башті — 999 вогняних поверхів, а на кожному поверсі — 999 вогняних ліжок, і на кожному з тих ліжок він лежатиме, і 999 вогняних постатей (які матимуть його обличчя і його голос) катуватимуть його вічно". В одному з інших своїх висловлювань він це підтверджує: "У цьому житті ви страждаєте в одному тілі; у

смерті та у Відплаті — страждатимете в тілах незліченних". Рай у нього не такий конкретний. "Там завжди ніч, і повсюди кам'яні чаші з водою, і блаженство в раю — це особливе блаженство розлук, самозречення і тих, котрі знають, що вони сплять".

ОБЛИЧЧЯ

163 року Переселення й п'ятого року Осяйного Лику Хакіма обложило в Санамі військо халіфа. Провізії та мучеників не бракувало, і скоро мала наспіти допомога від незліченного війська ангелів світла. Такими сподіваннями втішали себе прихильники Пророка, коли раптом в обложеній фортеці поширилася неймовірна чутка. Коли одну з наложниць гарему євнухи мали задушити за перелюб, вона почала кричати, що на правій руці Пророка бракує безіменного пальця, а на інших пальцях немає нігтів. Ця чутка швидко розійшлася серед вірних. Стоячи під яскравим сонцем на високій терасі, Хакім просив, щоб небо послало йому перемогу або знак божественної прихильності. Нахиливши голови, ніби бігли проти струменів дощу, до нього підлесливо наблизилися два воєначальники й зірвали з нього Покривало, оздоблене дорогоцінним камінням.

Спочатку всі здригнулися від несподіванки. Осяйне обличчя Апостола, обличчя, яке побувало на небесах, було справді білим, але то була особлива білість, характерна для плямистої прокази. Воно було таке роздуте й неживе, що здалося людям маскою. На ньому не було брів, повіка правого ока відвисала на старечу щоку; потворна бугорчаста пухлина роз'їла губи; приплюснутой, ніби розтовчений ніс був більше схожий на ніс лева, аніж людини.

Хакім удався до останньої спроби обману й заволав: "Ваші гріхи не дозволяють вам побачити моє сяйво..."

Проте його не захотіли слухати і проткнули списами.